

Recenzija

apie dr. Janinos Šeputienės daktaro disertaciją „INSTITUCINĖS APLINKOS POVEIKIO EKONOMIKAI VERTINIMAS“

Doc. dr. Daiva Beržinskienė

Šiaulių universitetas

Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas daiva.berzinskiene@ktu.lt

Viena svarbiausių globalios ekonomikos problemų – institucinės aplinkos poveikis ekonomikai¹. Neabejojama, kad globalizacijos procesai skatina pasaulio valstybių ūkių ir visuomenių integravimąsi bei intensyvina tarpusavio ryšius, kurie gali būti patys įvairiausi: pradedant prekyba, investicijomis ir baigiant žmonių, pinigų ir informacijos srautais. Rinkos ekonomikos išplitimas pasaulyje ir su tuo susijusi technologijos pažanga sudarė sąlygas plėtoti nuolatinius ryšius tarp pasaulio valstybių. Šis kontekstas leidžia akcentuoti institucinės aplinkos poveikį kaip vieną pagrindinių ekonomikos augimo sąlygų, kuri leidžia sukurti palankesnę klimatą investicijoms į fizinį ir žmogiškąjį kapitalą bei diegti inovacijas.

Atlikta nemažai tyrimų, kuriuose siekiama išmatuoti ir įvertinti institucinių veiksnių poveikį ekonomikai. Dalis autorių, tiriantys institucinės aplinkos poveikį ekonomikai, mokslo darbuose siekė atsakyti į tokius klausimus: *kurie institucinės aplinkos aspektai reikšmingiausiai gali paaiškinti skirtingą pajamų apimtį (ekonomikos augimo tempą) įvairiose šalyse? Kokią dalį šalių pajamų sklaidos gali paaiškinti geografiniai, tarptautinės prekybos ir instituciniai veiksniai bei kurie jų yra svarbesni?* Vis dėlto šių tyrimų rezultatai labai priešaringi, nesutariama dėl institucinės aplinkos veiksnių poveikio krypties, intensyvumo ir svarbos prioriteto. Kitas svarbus klausimas, sulaukęs nemažo tyrėjų dėmesio, yra toks: *ar visose šalyse institucijų poveikis yra vienodas?* Nors šiuose darbuose dažniausia analizuojamos visos pasaulio arba tik besivystančios šalys, tačiau tik nedaugelis tyrėjų analizavo institucijų poveikį ekonomikai išsivysčiusiose šalyse². Tačiau liko neatsakyta į klausimus, *ar visose šalyse tie patys institucinės aplinkos aspektai gali paaiškinti pajamų skirtumus; ar jų poveikis visose šaly-*

*se vienodas?*³. Šių probleminių klausimų sprendimui ir skirtas J. Šeputienės mokslinis darbas.

Disertaciniame darbe pasirinktas institucinės aplinkos poveikio ekonomikai vertinimas dviejose šalių grupėse, išskirtose ne pagal jų išsivystymo lygį, bet pagal institucinės aplinkos kokybę. Darbo autorės teigimu, tokį pasirinkimą lėmė dvi priežastys. *Pirma*, sutinkama, kad tokie instituciniai aspektai kaip užtikrinta nuosavybės teisių apsauga, žemas korupcijos ir biurokratijos lygis, užtikrinta teisės viršenybė, suformuoja ekonomikos augimui ir plėtrai palankią institucinę aplinką, ir priešingai. Vis dėlto lieka neaišku, ar institucinės aplinkos skirtumai gali paaiškinti pajamų lygio sklaidą šalyse, kuriose institucinė aplinka tam tikru aspektu yra panaši. *Antra*, tyrimais patvirtinta, jog tarptautinės prekybos (Bolaky, Freud, 2004; Borrmann, Busse, Pettersson, Neuhaus, 2006) ir geografinių veiksnių (Mehlum, Moene, Torvik, 2006 ir kt.) poveikis ekonomikai gali priklausyti nuo pačių institucijų kokybės. Šiuo atveju komplikuoja jungti į bendrą imtį skirtingos institucinės aplinkos šalis, nes priklausomai nuo institucinės aplinkos kokybės nebūtų patikimi analizuojamų rodiklių tarpusavio priklausomybės ryšiai.

Siekdama išspręsti identifikuotas problemas vertinant institucinės aplinkos poveikį ekonomikai darbo, autorė iškėlė tikslą – remiantis teoriniais teiginiais ir empiriniais tyrimais pagrįsti institucinės aplinkos poveikį šalių ekonomikai, atlikti poveikio vertinimą ir palyginti skirtingos institucinės aplinkos šalių grupėse. Tikslui realizuoti disertaciniame darbe sprendžiami šie uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize apibrėžti institucijų ir institucinės aplinkos sampratą, apibūdinti institucijų tarpusavio sąveiką, atskleisti institucijų funkcijas ir pasireiškiantį poveikį ekonomikai.
2. Susisteminti empirinių institucijų poveikio ekonomikai tyrimų rezultatus, išskirti pagrindinius

¹ Šeputienė, J., Jankauskas, V. (2009). The Impact of Institutional Environment on the Economic Development. *Ekonomika*, 141–153.

² Šeputienė, J. (2007). The Evaluation of Economic Freedom and its Relationship with Economic Growth in the European Union. *Social Reseach*, 2 (10), 161–168.

³ Šeputienė, J., Jankauskas, V. (2007). The Relations of Social Capital, Governance and Economic performance in Europe. *Verstas: teorija ir praktika*, 8 (3), 131–138.

diskusinius klausimus, atskleisti taikytų tyrimų metodikų trūkumus.

3. Remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize, sudaryti institucinės aplinkos poveikio ekonomikai vertinimo modelį.
4. Įvertinti ir palyginti institucinės aplinkos poveikį šalių ekonomikai skirtingos institucinės aplinkos šalių grupėse, kartu atsižvelgiant į tarptautinės prekybos geografinius veiksnius.
5. Empiriškai patikrinti, ar institucinės aplinkos poveikis šalių pajamų lygiui pasireiškia dėl teoriniame lygyje akcentuojamo poveikio investicijoms, žmogiškajam kapitalui ir technologijų kūrimui.

Realizuodama pirmąjį darbo uždavinį J. Šeputienė išsamiai analizavo teorinius argumentus, leidusius apibrėžti institucinės aplinkos sampratą ir pagrįsti jos poveikį šalies ekonomikai⁴. Disertacijos privalumas – plati naujausios mokslinės ekonominės literatūros studija, leidusi pagrįsti prielaidą, jog „institucijų sąvoka neturi vienodos traktuotės“, ypač sudėtinga apibrėžti institucinės aplinkos komponentus. Atlikusi struktūrinę institucinės aplinkos poveikio ekonomikai empirinių tyrimų analizę darbo autorė konstatuoja, jog institucinės aplinkos poveikiu ekonomikai neabejojama, tačiau nepakankamai dėmesio iki šiol skiriama aiškinantis, kokių būdu šis poveikis pasireiškia atsižvelgiant ne tik į institucinius, bet ir į geografinius bei tarptautinės prekybos veiksnius. Vienas probleminių aspektų tas, kad įvairūs institucinės aplinkos komponentai (korupcija, verslo laisvė ir kt.) daro poveikį vienas kitam, tačiau sudėtinga įvertinti kiekvieno jų poveikį ekonomikai. Konstatuojama, jog sudėtinga sudaryti veiksnų priklausomybės tyrimo modelį, todėl tiriant skirtingų institucinės aplinkos komponentų poveikį, užsienio šalių autorių naudojama metodika visa tai įvertina nepakankamai. Pozityvu, kad J. Šeputienė išskyrė ir pagrindė atliktų tyrimų ribotumus, su kuriais susiduria daugelis autorių, atlikdami panašius tyrimus ir pademonstravo gebėjimą kritiškai bei objektyviai vertinti atliekamų tyrimų galimybes.

Išryškinusi taikytų tyrimų trūkumus mokslinio darbo autorė siūlo institucinės aplinkos poveikio ekonomikai vertinimo modelį. Siekiant kompleksiskai įvertinti institucinės aplinkos poveikį, sudarytas indeksas, apimantis geriausiai institucinę aplinką reprezentuojančius komponentus: *pilietinę ir politinę laisvę, verslo laisvę, teisės viršenybę, korupciją bei nuosavybės teisių apsaugą*. Šie komponentai integruoti į institucinės aplinkos indekso matematinę išraišką. Disertacijos privalumu laikytina institucinės aplinkos poveikio ekonomikai modelio matematinė interpretacija ir autorės gebėjimas sudaryti pasirinktas tyrimo

⁴ Šeputienė, J. (2008). The Relationship Between Economic Development and Institutional Environment. *Social Research*, 3 (13), 159–164.

sąlygas atspindinčius indeksus bei juos vertinti.

Moksliniame darbe pristatytas atliktas sudaryto teorinio modelio taikomumo tyrimas, pateikti institucinės aplinkos poveikio ekonomikai tyrimo apibendrinti rezultatai⁵. Remiantis pateiktu modeliu ir sudaryta tyrimo metodika tirtas 1996–2006 m. laikotarpis, analizuoti 128 šalių duomenys, atskiru poskyriu pristatyti tyrimo rezultatai Lietuvos atveju. Vertingi skaičiavimais pagrįsti atliktų tyrimų rezultatai, kurie parodė, kad institucinės aplinkos skirtumai negali paaiškinti netolygaus pajamų pasiskirstymo „blogesnės“ institucinės aplinkos šalių grupėje. Darbo autorė kruopščiai ir nuosekliai atliko išskirtų rodiklių tarpusavio priklausomybės analizę, realizuodama keturis empirinio tyrimo etapus (patvirtindama ar paneigdama teorinius argumentus bei daugelio jau atliktų empirinių tyrimų rezultatus).

Disertacinio darbo išvados apima atliktų mokslinių tyrimų, skirtų institucinės aplinkos poveikio ekonomikai tyrimus, ir atspindi disertacijos esmę. Jos atitinka išskeltus tikslus ir uždavinius bei atlikto tyrimo rezultatus. Įvertinusi institucinės aplinkos poveikį BVP vienam gyventojui įvardytuose „geresnės“ ir „blogesnės“ institucinės aplinkos šalių klasteriuose, autorė pateikia šiuos rezultatus: institucinės aplinkos indeksas paaiškina didžiąją dalį (78 proc.) šalių pajamų apimties sklaidos „geresnės“ aplinkos klasteryje ir tik 19 proc. – „blogesnės“ aplinkos klasteryje. Šie rezultatai pasitvirtino ir Europos Sąjungos šalių imtyje⁶, taip pat analizuojant pereinamosios ekonomikos šalių grupę.⁷ Tyrimo rezultatai parodė, kad galimybė šalių pajamų apimties skirtumus paaiškinti institucinės aplinkos skirtumais ribota, patikslinant vyraujančią nuomonę, kad instituciniai veiksniai yra pagrindinė šalių ekonomikos augimo ir pajamų apimties skirtumų priežastis. Akcentuotina, kad „geresnės“ aplinkos klasteryje tarptautinės prekybos ir geografinių veiksnų poveikis BVP vienam gyventojui statistiškai nereikšmingas, kai atsižvelgiama tik į teisės viršenybės indeksą. „Blogesnės“ aplinkos klasteryje, įvertinus tarptautinės prekybos ir geografinius veiksnius, nustatytas statistiškai nereikšmingas institucinės aplinkos poveikis, nes didžiausią poveikį turi tarptautinės prekybos veiksnys.

Moksliniame darbe išskeltos dvi hipotezės: *Šalių pajamų lygį veikia institucinės aplinkos, geografiniai*

⁵ Šeputienė, J., Jankauskas, V. (2009). The Impact of Institutional Environment on the Economic Development. *Ekonomika*, 141–153.

⁶ Šeputienė, J. (2009). The impact of institutional environment on economic development of the European Union countries // ICABR 2009. *V. International Conference on Applied Business Research*. September, 21–25, 1229–1238; <http://www.icabr.com/fullpapers/Seputiene%20Janina.pdf>

⁷ Šeputienė, J. (2008). The Analysis of Economic Development after Central Planning Dismantlement: Institutional Approach. *Management and Education*, 4 (2), 39–45.

ir tarptautinės prekybos veiksniai, iš kurių didžiausią poveikį daro institucinė aplinka ir Teigiamas institucinės aplinkos poveikis šalių pajamų lygiui pasireiškia dėl skatinamojo poveikio investicijoms, žmogiškajam kapitalui ir technologijų kūrimui. Pirmoji hipotezė pasitvirtino tik „geresnės“ institucinės aplinkos šalių klasteryje, antroji – abiejuose institucinės aplinkos šalių klasteriuose.

Apibendrinant galima teigti, kad J. Šeputienės disertacija „Institucinės aplinkos poveikio ekonomikai

vertinimas“ ne tik atitinka mokslo darbams keliamus reikalavimus, bet gali tapti teoriniu pagrindu kitoms mokslinėms problemoms, susietoms su institucinės aplinkos poveikiu, spręsti. Darbo autorė įrodė gebanti susikoncentruoti į mokslinės problemos sprendimą, kompetentingai atlikti mokslinius tyrinėjimus, iš mokslinių pozicijų kvalifikuotai apibendrinti gautus rezultatus, formuluoti naujus teorinius teiginius ir argumentuotas išvadas. Atliktas darbas *reikšmingas* tiek mokslininkams, tiek praktikams.